

Izvorni znanstveni rad
UDK 32:316.774
303.446
Primljeno: 1. veljače 2013.

Od medijskih efekata do teorije sustava: put komparativnog istraživanja u političkoj komunikaciji

PAOLO MANCINI
Sveučilište Perugia

Sažetak

Polazeći od kritika koje su upućene knjizi *Usporedba medijskih sustava* (Hallin i Mancini, 2004), pokušat ću raspraviti koje su posljedice prihvatanja "koncepta" sustav za medijske studije, koje prednosti i rizici. Prvi dio članka odnosi se na raspravu o tome kako je i kad pojam "sustav" bio upotrijebljen, počevši od rada Eastona, Almonda i Powella te mnogih drugih. Nastojat ću utvrditi koje su glavne jake i slabe točke te koje su definicije ušle u upotrebu. Zatim ću prijeći u polje komunikacijskih studija i pokazati kako je tu došlo do pomaka u istraživanju efekata poruka prema širem pristupu koji povezuje medije s kontekstom koji ih okružuje. Uglavnom ću se koncentrirati na djelo Blumlera i Gureviticha, znanstvenika koji su među prvima koristili taj pojam u komparativnom istraživanju političke komunikacije. Posebna pažnja bit će posvećena raspravi o pojmu "sustav" u teoriji sustava i funkcionalističkom pristupu. Zadnji dio teksta posvećen je raspravi o sličnosti i razlikama između upotrebe pojma "sustav" kod političkih znanstvenika i medijskih znanstvenika.

Ključne riječi: sustav, komparativno istraživanje, medijske studije, politika, masovni mediji

Tri ideje medijskog sustava

Ovaj članak sadrži neke ideje koje treba dalje razvijati, koje moraju proći dublji proces razmišljanja i rasprave. Ovdje uglavnom nudim neke prijedloge za upotrebu pojma sustav, koje svakako treba još bolje odrediti i pojasniti.¹

¹ Raniju verziju ovog članka prezentirao sam na ECPR Conference "Advancing Comparative Political Communication Research", Antwerpen, travanj, 2012. i na 4th ECREA Conference, Istanbul, listopad, 2012.

Kritike upotrebe pojma sustav u medijskim su studijama česte (Norris, 2009; Roudakova, 2012; Hardy, 2012). U ovom članku želim raspraviti upotrebu i kritike tog pojma. Također želim razmotriti kako su “sestrinske” discipline, napose politička znanost, upotrebljavale i još uvijek upotrebljavaju taj pojam. Konačno, predlažem neke razloge koji, po mojem mišljenju, opravdavaju upotrebu tog pojma u komparativnom istraživanju političke komunikacije.

Pojam medijskog sustava u medijskim studijama većinom se koristi u komparativnom istraživanju političke komunikacije i novinarstva. Čini mi se da u tim poljima postoje tri različite upotrebe riječi “sustav”: prva bi se mogla definirati kao “čisto indikativna”. To je svakodnevna upotreba riječi sustav: ona samo indicira predmet i medije te ih razlikuje od drugih predmeta a da im ne dodaje nikakav atribut ili posebno značenje u smislu pristupa ili mogućih interpretacija. U tom smislu riječ sustav ne uključuje sugestije o tome kako pristupiti analizi, kako interpretirati ili kako evaluirati odabrani predmet. “Medijski sustav” samo ukazuje na predmet koji će se analizirati.

Drugi način upotrebe pojma sustav u medijskim studijama nazivam “usporedivim” (*comparational*). To je najčešće značenje riječi sustav u političkoj komunikaciji i medijskim studijama i nesumnjivo ono koje privlači najviše kritika. Riječ sustav koristi se kad se mediji suprotstave nečemu drugome: nije riječ samo o distinkciji (kao što je bilo u prethodnom slučaju), nego se pojam sustav koristi da bi se navele (često ne nekim eksplicitnim redom) i organizirale neke odlike “medija” koje su različite od značajki koje karakteriziraju druge sustave. Ovdje uključujem i “komparativnu” upotrebu riječi sustav i u vremenu i u prostoru. U “usporedivom” značenju riječ sustav ukazuje na okvir značajki koje konstituiraju sam “medijski sustav” i koje su različite od karakteristika nekih drugih sustava. U tom smislu “usporediva” upotreba pokušava definirati i interpretirati okvir karakteristika koje oličuju taj “specifični” sustav koji se suprotstavlja drugim sustavima, a ne samo ukazati na predmet. U usporedivoj upotrebi riječi sustav mediji se promatraju u odnosu prema politici ili biznisu; moguće je govoriti o usporedivoj upotrebi kad se mediji u jednoj zemlji uspoređuju s medijima u drugoj zemlji i sl.

Dat ću ovdje jedan jasan primjer moguće upotrebe pojma sustav. U nedavnom izvještaju Reutersova Instituta za istraživanje novinarstva Rasmus Nielsen piše: “Cilj je analize ‘medijski sustav’, kratica za agregirane informativne medije u određenoj zemlji. Baš kao politički sustav ili nacionalne ekonomije, ni medijski sustavi nisu uredno razgraničeni, bez unutarnjih trvenja, ili zapravo potpuno omeđeni. Usprkos tome svrsishodno je govoriti o francuskom medijskom sustavu na način na koji govorimo o francuskom političkom sustavu ili francuskoj ekonomiji” (Nielsen, 2012: 9).

Treća upotreba riječi sustav u medijskim studijama jest “funkcionalna”, jer se odnosi izričito na upotrebu koju primjenjuju znanstvenici teorije diferencijacije u odnosu na “medijski sustav”. Ovdje pojam “sustav” poprima sve teorijske i empirijske konotacije koje proizlaze iz primjene funkcionalističke teorije sustava na univerzum masovnih medija. Jeffrey Alexander napisao je dva zanimljiva članka u kojima je opisao nastanak sustava koji je zadužen za širenje “univerzalističkih informacija” (Alexander, 1981: 25). Niklas Luhmann drugi je znanstvenik koji se ekstenzivno koristio pojmom medijskog sustava u čisto diferencijacijskom značenju. Njegova definicija “diferencijacije” (pojma koji je, po njegovu mišljenju, moguće primijeniti u svijetu masovnih medija) može se pokazati korisnom u nastavku ovog članka. Njegovim riječima, “diferencijacija znači nastanak posebnih podsustava društva prema kojima se ostvaruju karakteristike uspostavljanja sustava, posebno autopoetičke samoreprodukcije, samoorganizacije, strukturalnog određenja i uz to samog operativnog zatvaranja” (Luhmann, 2000: 23). U tom smislu “funkcionalna” upotreba riječi sustav pretpostavlja, kao što je rečeno, izričite teorijske i interpretativne konotacije koje, čini se, nedostaju prvim dvjema definicijama.

Bez obzira na to što se pojam “medijski sustav” često koristi (uglavnom u svojem “indikativnom” značenju), medijski znanstvenici nikada ga nisu jasno definirali. Henrik Bastiansen napisao je opširan članak o povijesti pojma u produkciji medijske znanosti i također je zaključio da nedostaje jasna definicija (Bastiansen, 2008). Norris i Hardy misle slično.

Različiti su razlozi za nedostatak definicije: iako se pojam “medijski sustav” danas često koristi, tek je nedavno zauzeo vidljivo mjesto u znanstvenim istraživanjima medija. Mnogo je godina pažnja znanstvenika bila usmjerena na individualnu, a ne na agregiranu razinu. Medijske studije razvile su se uglavnom (iako ne isključivo) iz interesa za “efekte” poruka. Većinom u SAD-u medijske studije usmjeravale su se na tu temu zbog zahtjeva velikih industrija, vlada i kompanija koje su sponzorirale takva istraživanja. Razvoj masovnih medija uglavnom je bio povezan s ključnim pitanjem koje je bilo upućeno znanstvenicima u društvenim znanostima: koliko su moćni masovni mediji u svojim učincima na tržišta roba i na javno mnijenje? Koliko masovni mediji utječu na stavove i ponašanje potrošača i građana? Posljedice djelovanja masovnih medija uglavnom su se dovodile u vezu s izborima i ponašanjem pojedinaca (u skladu sa zahtjevima onih koji su financirali istraživanja). Mnogo godina nije bilo interesa (ili ga je bilo vrlo malo) za agregiranu razinu. Jedan je od razloga tomu jak utjecaj psihologije, posebice biheviorizma (koji je usmjeren uglavnom na pojedinačnu razinu), na razvoj polja. Kao što je dobro poznato, mnogi oci utemeljitelji discipline dolaze iz tog polja.

Komparativna istraživanja nisu bila u fokusu u najranijim godinama medijskih studija. Razvoj tog polja isprva je bio povezan s naručiteljima istraživanja koji su bili zainteresirani za pojedinačne zemlje i vrlo su se rijetko osvrtni na druge aspekte društvene stvarnosti. Zaista, nema sumnje da je istraživanje medija i na empirijskoj i na teorijskoj razini duboko oblikovano takvim financiranjem i stoga je bilo usmjerivano na pojedinačne nacionalne okolnosti, izbjegavajući, u većini slučajeva, usporedbe s drugim zemljama, koje nisu bile zanimljive onima koji su davali novac za istraživanje. Usprkos nekim nastojanjima da se istraživanja u sociologiji i masovnim komunikacijama internacionaliziraju stvaranjem inicijalnih međunarodnih arhiva podataka, stvaranjem međunarodnih organizacija istraživača i pokretanjem međunarodnih istraživačkih projekata, “najveći broj istraživanja generiran je nacionalno i međunarodne komparativne studije nikad nisu postale ekonomski isplative bilo kojem od instituta” (Scheuch, 1990: 22).

S obzirom na naš predmet, posljedice takvog nastanka i razvoja vrlo su jednostavne: vrlo je malo pažnje bilo usmjereno na agregiranu razinu analize, a komparativna istraživanja bila su slabo razvijena, te nisu poticala upotrebu pojma sustav u odnosu na agregiranu razinu analize. Nije bilo interesa da se jedan sustav uspoređuje s drugim.

Zaista, u godinama dječastva medijskih studija riječ “sustav” koristila se isključivo na način koji sam opisao kao “indikativan”: nije implicirala nikakav teorijski i interpretativni okvir niti je indicirala kakav jasan popis obilježja različitih od nekih drugih. Koristila se samo da bi ukazala na predmet, razlikujući ga od drugih predmeta.

Kako ističe Bastiansen, u *Četirima teorijama o tisku*, jednom od “klasičnih” tekstova medijskih studija s jasnim komparativnim pristupom (iako ne empirijskim), riječ sustav upotrijebljena je više puta, ali samo u “indikativnom značenju”; “autori nekoliko puta u knjizi koriste pojam ‘sustav’ kao oznaku za sve masovne medije kao cjelinu u određenom društvu” (Bastiansen, 2008: 96).

Ni u drugom klasičnom tekstu masovnih komunikacija koji u svojem naslovu ima riječ sustav, *Medijski sustavi u društvu* Josepha Turowa (1992), nema šire definicije pojma “sustav”: koristi se samo da ukaže na predmet, ali jasne granice predmeta nisu predložene.

S radom Jaya Blumlera i Michaela Gureviticha riječ sustav počinje poprimiti precizniji znanstveni identitet i progresivno gubi “indikativno” značenje. U nekoliko svojih radova autori naglašavaju potrebu da se taj pojam uvede u medijske studije. U svojem prilogu knjizi *Masovna komunikacija i društvo* koju su 1975. uredili Curran, Gurevitch i Woollacott (a rad je kasnije ponovo objavljen u knjizi Blumlera i Gureviticha *Kriza javne komunikacije*) dvojica autora detaljnije razmatraju moguće uvođenje pojma “sustav” u analizu političke komunikacije. Nagla-

šavaju sljedeće prednosti takvog pristupa: pojam sustava može omogućiti sveobuhvatniji uvid u predmet analize tako što povezuje njegove različite aspekte. Drugo: takav širi (općenitiji) pogled može izbjeći rizik da prenaglasiti ili nedovoljno naglasiti neki element i, treće, pojam sustava može biti koristan za komparativnu analizu. Prema tim autorima sljedeći elementi sačinjavaju politički komunikacijski sustav: političke institucije u svojim komunikacijskim aspektima; medijske institucije u svojim političkim aspektima; usmjerenost publike prema političkoj komunikaciji; aspekti političke kulture koji su komunikacijski relevantni (Blumler i Gurevitch, 1995: 12). U svojoj interpretaciji posebno naglašavaju mrežu odnosa ulaza i izlaza “koji uvezuju sastavne elemente u mrežu međusobne ovisnosti” (*ibid.*: 23).

To je bilo prvi put da su medijski znanstvenici pokušali ukazati s visokom preciznošću što misle pod sustavom i koje koristi nosi upotreba toga pojma. Upotreba koju predlažu Blumler i Gurevitch upućuje na njegovo “usporedivo” značenje jer ukazuje na skup kvalifikacija koje diferenciraju medije od drugih aktivnosti i struktura. Da je riječ o usporedivoj upotrebi, vidljivo je i po tome što se rad dvojice znanstvenika usmjerava na komparativno istraživanje, pa je tako pojam sustav upotrijebljen da razlikuje medijski sustav jedne zemlje od onoga neke druge zemlje, uključujući tako specifičnosti sustava koje operacionaliziraju te različitosti.

Moram priznati da ni u našoj knjizi *Usporedba medijskih sustava* (i ovdje se riječ sustav pojavljuje u naslovu) pojam sustava nije definiran na zadovoljavajući način te da je zabunu donekle uzrokovala naša upotreba “sustav” i “model”: naime nerijetko smo te dvije riječi koristili jednu umjesto druge, iako nema sumnje da smo terminom model ukazivali na specifične odlike, uglavnom na tip i razinu profesionalizacije sustava masovnih medija po kojima se on razlikuje od nekih drugih medijskih sustava.

Kao “komparatist” iz polja političke znanosti Hans Kleinsteuber često koristi riječ medijski sustav u njezinu “usporedivom” značenju: koristeći tu riječ, diferencira medijski sustav od nečeg drugog (tj. političkog sustava) odnosno diferencira medijski sustav od jedne zemlje do druge (Kleinsteuber, 2004).

Prije nego što prijeđem na drugu temu, možda bi bilo korisno naglasiti sličnosti koje postoje između “usporedivog” i “funkcionalističkog” značenja pojma “sustav” s jedne strane i Bourdieuove ideje “polja” s druge. Svi znamo da je “teorija polja” vrlo raširena u sociologiji i da utječe na mnoga empirijska istraživanja. I u medijskim studijama ima ponešto utjecaja. Glavni su sljedbenici tog pristupa u medijskim studijama Rodney Benson i Erik Neveu, koji u uvodu svoje knjige *Bourdieu i novinarsko polje* kažu: “Bourdieuova teorija polja slijedi iz Weberova i Durkheimova opisa modernosti kao procesa diferencijacije u poluautonomne i sve više specijalizirane sfere akcije (tj. polja politike, ekonomije, religije i kul-

turne proizvodnje) (Benson i Neveu, 2005: 2). Ta definicija vrlo je bliska onoj Jeffreya Alexandra i Luhmanna kad svaki od znanstvenika govori o novinarstvu kao sustavu. Za Bensaona i Neveua postoji novinarsko polje koje je dio šireg polja kulturne produkcije, uključujući posebne odlike, strukture i procedure koje to polje razlikuju od drugih. U svojoj interakciji s drugim poljima, pišu Benson i Neveu slijedom Bourdieua, polje novinarstva pokazuje se u temelju kao heteronomno, odnosno vrlo ovisno o drugim poljima, i nije autonomno kao što su to druga polja.

Politička znanost i ideja sustava

Kao što je rečeno, postojeća definicija “sustava” u medijskim studijama nije sasvim zadovoljavajuća, iako je zadnjih godina bilo nastojanja da se ona razjasni. Je li pojam sustava bolje definiran u polju političke znanosti? Zaista, nema sumnje da su medijski znanstvenici ideju “sustava” zapravo preuzeli iz radova političkih znanstvenika koji su se tom idejom bavili puno ranije. I sociolozi su opširno radili na istom pojmu, ali što se tiče istraživanja političke komunikacije, hibridizacija političke znanosti i komunikacijskih studija učestalija je i važnija.

Već su 1966. Almond i Powell u pregledu prethodnih studija napisali da je “pojam politički sustav postao sve češći u naslovima tekstova i monografija u polju komparativne politike” (Almond i Powell, 1966: 16). Za ta dva autora ideja političkog sustava zamijenila je ranije pojmove kao što su država, nacija, vlada, koji nisu nestali, već se koriste da bi opisali ograničenija polja. Nešto kasnije objašnjavaju što treba misliti pod političkim sustavom: “pojam političkog sustava u širokoj je upotrebi zato što usmjerava pažnju na ukupni spektar političkih aktivnosti u društvu, bez obzira na to gdje su te aktivnosti u društvu locirane” (*ibid.*: 17). Zatim pažljivo objašnjavaju koje su to različite sastavnice sustava koje proizlaze iz postojećih definicija. “Legitimna fizička prisila” (*ibid.*) predstavlja većinu definicija političkih sustava na koje se referiraju dvojica autora. Iz te karakterizacije slijedi da je komparativno istraživanje u polju političke znanosti najčešće impliciralo usporedbu zemalja gdje se uobičajuju različiti politički sustavi i gdje se “legitimna fizička prisila” legitimno provodi.

Za dvojicu autora pojam sustava uglavnom se odnosi na “međuovisnost” njegovih dijelova (Blumler i Gurevitch kasnije će od njih preuzeti tu ideju i primijeniti je na “medijski sustav”, kao što od Almonda i Powella preuzimaju ideju da je sustav karakteriziran omeđujućim procesima ulaza i izlaza). Oni priznaju da je pitanje “granica” sustava problematično: gdje počinje i prestaje sustav? (*ibid.*: 19).

Na kraju razmatranja pojma sustav Almond i Powell preciziraju da je “pojam sustava ekološki pojam koji podcrtava interakcije sfere politike i njezina okoliša” (*ibid.*: 26). To je vrlo korisna specifikacija koja povezuje ideju sustava s društvom

koje ga okružuje, a ponovo se povezuje i s pitanjem granica: u tom smislu specificiraju da su granice sustava “fluktuirajuće” (*ibid.*: 21) jer ovise i povezane su s interakcijama koje svaki sustav ima s drugim sustavima u društvu, ovisno o kontingencijama i specifičnim gledištima iz kojih promatramo sustav i njegove interakcije s drugim sustavima.

Iako ih ne spominju direktno, Blumler i Gurevitch jako se oslanjaju na hipotezu Almonda i Powella. U svim njihovim radovima naglašeno je kako pojam sustava omogućava da se istraživački predmet promatra tako da se uključi velik broj varijabli: to Blumler i Gurevitch jasno navode, a Almond i Powell podrazumijevaju kad govore o “ukupnom spektru političkih aktivnosti u društvu”. U svim njihovim hipotezama ideja sustava u osnovi je ocrтана putem svoje mreže međuovisnosti unutar i izvan sustava. I, konačno, i spomenuti medijski znanstvenici i spomenuti politički znanstvenici smatraju da ideja sustava potiče komparativno istraživanje.

Radovi Almonda i Powella iz 1966. oslanjaju se i na ono što je David Easton pisao 1953. u svojoj knjizi *Politički sustav*, gdje sugerira da se pojam “politički sustav” koristi kako bi se “iz ukupnog društvenog sustava izvadile neke varijable za koje se čini da su koherentnije od drugih” (Easton, 1959: 97). Te se varijable odnose na svijet politike, diferencirajući ga od drugih društvenih sustava. U tom smislu politika je podsustav (Easton koristi baš tu riječ, podsustav, *sub-system*) većeg društvenog sustava karakteriziran “bliskim varijablama”. Način na koji definira što su to “bliske varijable” (*close variables*) ilustriran je u ovoj rečenici: “U konkretnom svijetu stvarnosti nije sve značajno ili blisko povezano s onim što zovemo političkim životom: određene vrste aktivnosti naglašenije su s njim povezane od drugih” (*ibid.*). Spominjanje ideje podsustava pokazuje jak utjecaj funkcionalizma, posebno Talcotta Parsons, na cijeli taj pristup svijetu politike.

Nakon tih prvih definicija s godinama se i u političkoj znanosti upotreba pojma sustav promijenila. Čini se mogućim izdvojiti dvije glavne upotrebe tog pojma danas:

- (1) sustav kao “cjelina”. Odnosi se na omeđujući proces različitih elemenata koji karakteriziraju svijet politike i diferenciraju ga od drugih svjetova (kao u već razmatranim definicijama). U tom smislu pojam indicira mrežu procedura, vrijednosti i struktura koje konstituiraju svijet politike razlikujući ga od ekonomije, religije itd. Definicija “sustava kao cjeline” najčešće je korištena u komparativnim istraživanjima: ukazuje na skup specifičnosti koje se razlikuju od drugog skupa specifičnosti koje je moguće primijetiti u drugim zemljama ili u drugom vremenu;
- (2) u političkoj znanosti pojam “sustav” često se koristi da se ukaže na “jedinicu analize”, varijablu koja je u interakciji s drugim varijablama (stranački je sustav u interakciji i ovisan je o izbornom sustavu: kako promjena izbor-

nog sustava utječe na stranački sustav itd.). U tom smislu “sustav” ima uže i određenije granice koje se odnose na ograničeni skup “bliskih varijabli”.

Što možemo naučiti od ove rasprave u političkoj znanosti? Čini se da nedostaje precizna definicija sustava s jasnom indikacijom granica; u najmanju ruku, svi znanstvenici prepoznaju da određenje jasnih granica nije jednostavan zadatak. U političkoj znanosti, u kojoj je ta riječ već duže u upotrebi, pojam sustav upućuje na mrežu/okvir struktura, procedura i aktera koji se razlikuju od drugih cjelina, ali čini mi se da nedostaje preciznosti. Pojam sustava čini se posebno korisnim alatom kad je “određeni sustav” uspoređen s drugim sustavom ili kad ukazuje na “varijablu” koja je u interakciji s drugim varijablama.

Kako se približavamo funkcionalizmu, i pojam sustav dobiva bogatije značenje. U interpretativnom okviru Jeffreyja Alexandra i Niklasa Luhmanna interpretativni okviri informativnih medija uloženi su u širu “teoriju društvenog sustava i teoriju društvene diferencijacije” (Alexander, 1981: 17). Sustav ne uključuje cjelinu karakteristika koje su različite od drugih cjelina, nego implicira teoriju koja sustav smješta unutar širih objašnjenja o tome kako društvene strukture nastaju i djeluju.

Kao što je rečeno, utjecaj Talcotta Parsonsa na te definicije je jasan, unatoč tome što se njegova interpretacija “društvenog sustava” uglavnom usmjerava na kulturu i simbole koji sa “sustavom osobnosti” i “kulturalnim sustavom” (Parsons, 1952: 6) određuju “instrumentalno usmjerene interakcije” (*ibid.*: 70). Kao što je dobro poznato, modernost je za Parsonsa povezana s trajnom diferencijacijom pod-sustava koji izvode sve više specijalizirane društvene funkcije. Alexanderovu interpretaciju “medijskog sustava” treba promatrati u tom svjetlu. Čak i ako nismo “kupili” funkcionalizam *in toto*, tj. ako nismo sasvim uvjereni njegovim širim implikacijama koje proizlaze iz teorije društvene diferencijacije (linearnom evolucijom prema sve kompleksnijim društvenim strukturama, modernošću povezanom s društvenom kompleksnošću itd.), nema sumnje da ideja da društvo može biti podijeljeno u sustave koji međusobno djeluju i utječu jedni na druge može biti korisna kao interpretativni alat za komunikacijska istraživanja.

Kritika

Upotrebi pojma sustav u medijskim studijama, a posebno u komunikacijskim studijama, upućene su značajne kritike (ovdje se uglavnom osvrćem na kritike koje su iznesene upotrebi ideje sustava koju smo primijenili u knjizi *Usporedba medijskih sustava*). Natalia Roudakova naglašava “statičan” karakter ideje “sustava”, dok su društva uvijek promjenjive strukture. Zato predlaže da se umjesto sustava proučavaju procesi, koji po njezinom mišljenju omogućavaju povezivanje strukture i agencije te njihov međudnos (Roudakova, 2012). Kritika Roudakove utemeljena je u

njezinu antropološkom pristupu koji usmjerava pažnju istraživača prema različitim društvenim oblicima putem različitih metodoloških alata. Za Roudakovu najbolji način da se povežu agencija i struktura nije putem sustava, nego putem istraživanja koje bi imalo za cilj promatrati kako se društva mijenjaju.

Kritika Pippe Norris vrlo je razvijena i utoliko radikalnija. Koje su granice pojma “medijski sustav”? Što uključuje i što isključuje? Može li pojam “sustav” definirati i izolirati mrežu različitih pojava koje su prikazane s dovoljnom razinom homogenosti? Kako razmatrati tabloide nasuprot elitnom tisku? Jesu li oni dio jedinstvenog sustava? Radi li se kod oboga o istoj vrsti profesionalizma? Što je s različitim strukturama, procedurama i rutinama televizije s jedne strane i tiskanog novinarstva s druge? Još su neka njezina pitanja jesu li blogeri dio medijskog sustava, kao i je li “politički paralelizam” dio medijskog sustava ili dio “sustava političke komunikacije”, što je prema Norris “sasvim druga stvar” (Norris, 2009: 328). Norris naglašava da se danas sam pojam masovne komunikacije rastače u srazu s rastućom važnosti interpersonalnih odnosa uspostavljenih preko interneta. Kad govorimo o “medijskom sustavu”, hoćemo li uključiti i mrežu tih pojedinačnih odnosa? To su vrlo važna pitanja koja zaslužuju pomnu diskusiju.

Norris (2009), zajedno s Hardyjem (Hardy, 2012), naglašava još jedno problematično pitanje o odnosu između sustava i zemlje. Najčešće se, i to uglavnom u komparativnim istraživanjima, ideja sustava odnosi na medijski sustav u nekoj određenoj zemlji, ali je li to izjednačavanje uvijek validno i ima li i dalje smisla u doba globalizacije, satelita i digitalizacije? Možemo li govoriti o talijanskom medijskom sustavu kad je jedan od glavnih takmaca na tom tržištu, Sky, u vlasništvu poznatog australskog tajkuna? I što je s “Big Brotherom”? Je li to produkcija koja karakterizira talijanski medijski sustav iako ju je izmislila nizozemska kompanija?

Neki mogući odgovori

Usprkos kritikama i dalje vjerujem da pojam sustava može biti validan instrument, i to iz niza razloga koje ću iznijeti u nastavku. Prvo, primjećujem da iako medijski znanstvenici već neko vrijeme nisu baš zadovoljni pojmom sustav, on se široko koristi u drugim znanstvenim poljima, a posebno u političkoj znanosti. U tom polju pojam sustava također nije posebno razvijen i ostavlja mjesta različitim interpretacijama, raznim mogućim proširenjima različitim varijablama i sastojcima te kao da se usmjerava i na različite razine analize.

Nastavljajući se na prijedlog Blumlera i Gureviticha, čini mi se da je prva prednost “pojma sustava” u njegovoj komparativnoj upotrebi. Naime, radi se o ideji da sustav može dati sveobuhvatan pogled na to kako mediji djeluju u nekoj zemlji u usporedbi s nekom drugom zemljom. Upravo je ta sveobuhvatnost “prednost” ideje sustava za komparativno istraživanje: može pružiti vrlo općenit uvid u to kako je

cjelokupno medijsko polje organizirano i kako djeluje u jednoj zemlji u usporedbi sa stvarnošću druge, a da, kao što su napomenuli Blumler i Gurevitch, ne “prena-glasi, odnosno nedovoljno naglasi bilo koji pojedinačni element političkog komu-nikacijskog sustava” (Blumler i Gurevitch, 1995: 12).

Naime, znanstvenici su nerijetko skloni pripisati preveliku važnost samo jed-noj varijabli ili čimbeniku na kojem rade (novinarsko obrazovanje, profesionalne rutine, samopercepcija novinara itd.), pretpostavljajući da baš ta varijabla odlučuju-će definira razlike prema drugim stvarnostima. Pojam sustava može izbjeći taj rizik zbog svoje inkluzivnosti i stoga može dati širu sliku sličnosti i razlika.

U stvari, prihvaćanjem “sistemskog pristupa” bit će moguće utvrditi kako raz-ličiti sustavi djeluju u društvu; kako utječu jedan na drugi, koji je od sustava spo-sobniji utjecati na druge; koja je njihova razina autonomije/heteronomije (koristeći Bourdieuov pojam). Drugim riječima, ideja sustava omogućuje da se informativni mediji smjeste u širi interpretativni okvir, čime se izbjegava rizik da budu odvojeni od svojega konteksta i da se jedna medijska varijabla pretpostavi kao dominantna u odnosu na druge. Naime, jedan je od temeljnih problema medijskih studija u tome što su im rezultati nerijetko samoreferentni u znanstvenom smislu i ne mogu dovesti informativne medije u vezu s drugim dijelovima društva: mediji su apstrahirani od okolnog konteksta i ograničena je mogućnost objašnjavanja njihove akcije i struk-ture u odnosu prema najširem kontekstu, njegovoj strukturi i kulturi.

Naravno, i dalje je otvoren problem što uključiti, a što isključiti. Je li politički paralelizam dio medijskog sustava, kao što pita Norris? Naravno da jest: to je tipi-čan primjer onoga što Almond i Powell definiraju kao “fluktuirajuće granice”: ako je pažnja istraživanja usmjerena na interakciju medija i politike, tad politički para-lelizam treba biti smatran dijelom medijskog sustava. Štoviše, to je dimenzija ko-ja objašnjava mnoge odlike informativnih medija, a istovremeno ovisi o njihovim specifičnim obilježjima. Kad koristimo ideju sustava, moramo gledati na društvo u cjelini i zato su područja njegove interakcije ključan dio naših promatranja. Politič-ki paralelizam uzrok je i posljedica specifičnih interakcija sustava u društvu: nalazi se na granici dvaju različitih sustava. Istovremeno objašnjava specifična obilježja samog medijskog sustava. Politički paralelizam može biti povezan sa slabom nakla-dom tiska (u tom slučaju stranke i druge institucije u društvu podupiru informativ-ne medije koji bi inače nestali), s poviješću medija (informativni mediji rođeni su i kasnije su se razvijali u skladu s nekim oblikom paralelizma s društvenim institu-cijama), s elitističkim dimenzijama novinarstva (informativni mediji obraćali su se ili se i danas obraćaju elitnoj publici koja ne omogućava dovoljno financiranje) itd. S obzirom na to da objašnjava obilježja medijskog sustava, politički paralelizam je dimenzija koja više od drugih povezuje medijski sustav s političkim sustavom jed-nog društva, naglašavajući njihove postojeće veze i njihove osobine, vrstu i razinu

organiziranog političkog pluralizma, snagu i raširenost političkih stranaka, koliko su ukorijenjene u neko društvo itd.

Što s različitim sastavnicama medijskog sustava? Kako uravnotežiti tisak i televiziju? Kako zajedno razmatrati tabloide i elitni tisak, kao što, opet, pita Pippa Norris? Nesumnjivo je da se upotrebom pojma sustav stvara rizik prevelike generalizacije, te se pojedinosti mogu izgubiti, ali, kao što ću u nastavku pokušati objasniti, ovdje se javlja pitanje razine analize. Zaista, na općenitijoj razini analize prikladno je postaviti općenito pitanje kao što je: “a što je s informativnim medijima u Italiji?”, “koje su glavne karakteristike informativnih medija u Italiji?” itd. To su potpuno legitimna pitanja i zaslužuju znanstvene odgovore. Ta opća pitanja impliciraju uključenost i televizije i tiska. Jesu li oni različiti? Naravno da jesu. Odgovaraju li na različite (i često suprotstavljene) logike? Naravno da je tako. A ipak dijele određena zajednička obilježja koja uglavnom postanu očita kad se na primjer talijanski medijski sustav uspoređi s engleskim. Oboje, i talijanska televizija i tisak, puno su više stranački obilježeni od svojih engleskih dvojnika usprkos postojećoj razlici između tiska i televizije. Novinari koji prelaze iz tiska na televiziju, i obrnuto, sa sobom nose svoje stavove i ukorijenjene navike koje ih prisiljavaju da istovremeno budu profesionalni reporteri i politički akteri. Tako su informativni mediji u koje ulaze prožeti mrežama procedura, stavova i vjerovanja koja potječu i iz informativnog medija iz kojeg reporter dolazi. Drugim riječima, postoji opća kulturna navika, postoji općenitije društveno očekivanje (i kod političkih aktera) koje je uobičajeno za televiziju i tisak.

Naravno, moguća je i uža analiza profesionalaca zaposlenih u informativnim medijima u Italiji i Velikoj Britaniji, ali to možda ne bi bilo dovoljno da objasni razloge razlika između talijanskog i engleskog novinarstva. Zapravo, te su razlike ukorijenjene u specifičnim dimenzijama šireg medijskog sustava: u elitističkoj prirodi talijanskog medijskog sustava, u teškoći postizanja ekonomske neovisnosti i stoga njegovoj ovisnosti o vanjskim utjecajima, i to i političkim i ekonomskim. Te razlike proizlaze iz specifične povijesti tiska i njegova odnosa s ekonomijom te se odnose na dimenziju sustava.

Je li sve to previše općenito i bez mogućnosti empirijske potvrde? Mnoge od tih interpretacija treba empirijski testirati. Istovremeno je teško ne priznati da su objašnjenja koja proizlaze iz primjene ideje sustava sveobuhvatnija od objašnjenja koja proizlaze iz promatranja samo jedne varijable. Sveobuhvatnost ovog pristupa omogućava istraživaču da informativne medije smjesti “u kontekst” a da ih ne apstrahira od okolnog društva.

Postoji također i “niža” razina analize: na primjer, pojam sustava može se primijeniti na manji odsječak unutar šireg medijskog sustava. Može se primijeniti na televizijski sustav u usporedbi sa sustavom tiskanih medija i tako dalje. Rizik gene-

ralizacije bit će manji i mogućnost davanja prikladnih odgovora neće biti ugrožena. Ovdje dolazimo i do pitanja o mogućoj razlici između ideje “medijskog sustava” i “sustava političke komunikacije”: mislim da je i to pitanje razine. Znanstvenici mogu raditi bilo na široj razini medijskog sustava ili na ograničenijoj razini “sustava političke komunikacije”: drugi je dio prvoga. U terminima Bourdieuove teorije polja i funkcionalizma “politička komunikacija” može se definirati kao podsustav šireg medijskog sustava. Znanstvenici koji rade na razini “sustava političke komunikacije” okretat će se određenijim temama kao što su obrasci interakcije reportera i političara, određenim radnim rutinama, organizaciji fizičkog konteksta u kojem se sreću političari i novinari itd. Te teme na višoj razini “medijskog sustava” mogu izazvati manje pažnje.

Zaključne napomene

Je li moguće iz ove rasprave izvesti neke zaključke? Prvo, nije teško priznati da ideja sustava i dalje ostaje nejasna i da ju je teško precizno definirati. Ipak, za mene ona ima važne kognitivne prednosti koje mogu pomoći boljem razumijevanju mjesta masovnih medija u društvu.

Iz iskustva “sestrinskih” znanosti koje su dulje koristile tu ideju možemo izvesti neke pouke. Ono može biti korisno za precizniju definiciju ideje sustava. Nesumnjivo je da su medijske studije tek nedavno počele upotrebljavati pojam “sustav” povrh one upotrebe koju sam nazvao “indikativnom”. Medijske studije moraju bolje promišljati instrumente koje koriste, posebno za komparativna istraživanja. U suprotnom, postoji opasnost od onog što je David Swanson jednom definirao, u odnosu na komparativna istraživanja, “predteorijskom strategijom” (Swanson, 1992). On tu strategiju nije smatrao problematičnom za komparativno istraživanje: moje je mišljenje, međutim, da “predteorijska strategija” vrlo dobro definira čest izbor medijskih znanstvenika da “krenu komparativno” bez jasnog razumijevanja i jasne definicije instrumenata koje primjenjuju i teorijskih okvira u koje mogu uklopiti svoje rezultate. To može proizvesti konfuziju i nerazumijevanje.

Akteri, ciljevi, strukture, pravila, procedure i simboli: to su mogućí sastavni dijelovi pojma sustav. Ti su dijelovi međusobno povezani interaktivnim okvirom koji identificira sustav. Polje medija može se promatrati i interpretirati putem tih sastojaka koji potječu iz iskustva medijskih znanstvenika te iskustva drugih znanstvenih polja, posebno teorije diferencijacije i teorije polja.

Prvo su tu akteri: njihov određeni profesionalizam, njihovi oblici regrutiranja i poboljšanja karijere, njihovi specifični identiteti u odnosu na druge profesije. Ciljevi onih koji djeluju u medijskom sustavu najbolji su indikatori posebnosti polja i razlike koja odjeljuje to polje od drugih. Vrlo su često ti ciljevi ovisni o posebnim vrstama struktura koje utječu na način na koji stručnjaci rade i odnose se s ljudi-

ma izvan sustava (niska naklada tiska nasuprot visokoj potrošnji televizije, strukture vlasništva, lokalna nasuprot nacionalnim tržištima itd.). Pravila i procedure određuju formalne i neformalne vrste aktivnosti i njihove granice. Formalna pravila (uglavnom zakoni) određuju ulogu informativnih medija u društvu i njihovu interakciju s drugim sustavima. Također, definiraju razinu autonomije medijskog sustava koja se preciznije vidi u sposobnosti da se odrede procedure koje su specifične za profesionalizaciju medija (samoregulacija nasuprot vanjskoj regulaciji). I konačno, kao što je poučavao Talcott Parsons, “cjelina strukturiranih i podijeljenih simbola” (Parsons, 1952: 6) jedinstvena je svakom sustavu u društvu, pa i u masovnim medijima.

Promatrajući taj skup dimenzija, bit će moguće izdvojiti i stoga interpretirati medijski sustav u odnosu prema drugim različitim sustavima u istom društvu i uspoređivati različite sustave u različitim zemljama. Je li sustav heterogen i uključuje li različite podsustave? Uključuje li artikulaciju tabloidnog i elitnog tiska? Kao što smo napisali u *Usporedbi medijskih sustava izvan zapadnog svijeta*, jedna od glavnih mogućnosti koje nudi ideja sustava jest mogućnost da se promatraju “odnosi između njihovih dijelova te logike i napetosti koje ih strukturiraju” (Hallin i Mancini, 2012: 301). Ta vrsta uvida može snažno poduprijeti komparativnu analizu.

Naravno, ono što je do sada opisano ne isključuje mogućnost fokusiranih istraživanja polazeći od različitih pristupa. Moguće je analizirati razinu medijskog profesionalizma u različitim zemljama, a dimenzije medijskog sustava ostaviti po strani. Moguće je istraživati strukture medijskih tržišta bez uključivanja drugih aspekata i tako dalje.

Zadnje pitanje koje želim raspraviti odnosi se na preklapanje medijskog sustava i zemlje. Je li još uvijek moguće pretpostaviti tu identifikaciju u današnjem globaliziranom svijetu? Moj bi odgovor bio da jest: usprkos globalnom kulturnom tržištu, neospornoj tendenciji prema homogenizaciji i hibridizaciji i rastu *world wide weba*, na svaki medijski sustav i dalje utječe lokalna kultura, specifični nacionalni jezik i oni kulturni simboli koji još uvijek karakteriziraju kulturnu proizvodnju. Nema sumnje da je medijski sustav, kako tvrdi Bourdieu, dio općenitijeg polja kulturne proizvodnje koji je i dalje jako ovisan o tradicijama zemlje, povijesti, jeziku i simboličkim dimenzijama. Te dimenzije djeluju i danas u globaliziranom svijetu: one danas uglavnom prolaze proces hibridizacije, ali, vjerujem, nacionalne kulture i dalje su važne iako utjecaji na njih postaju sve relevantniji.

Prevela: Zrinjka Peruško

LITERATURA

- Alexander, J. 1981. The Mass Media in Systemic, Historical, and Comparative Perspective, u: Katz, E. i Szecsko, T. (ur.): *Mass media and Social Change*. Sage. London – Beverly Hills.
- Almond, G. i Powell, B. 1966. *Comparative Politics*. Little, Brown and Company. Boston.
- Bastiansen, H. 2008. Media History and the Study of media Systems. *Media History*, (14), 1: 95-112.
- Benson, R. i Neveu, E. 2005. Introduction: Field Theory as a Work in Progress, u: Benson, R. i Neveu, E. (ur.): *Bourdieu and the Journalistic Field*. Polity. Cambridge – Malden.
- Blumler, J. i Gurevitch, M. 1995. *The crisis of public communication*. Routledge. London i New York. (Linkages Between the Mass Media and Politics, prvi put objavljeno u: J. Curran – M. Gurevitch – J. Woollacott (ur.). 1977. *Mass Communication and Society*. Edward Arnold. London.
- Easton, D. 1959. *The Political System. An Inquiry into the State of Political Science*. Alfred Knopf. New York.
- Hallin, D. i Mancini, P. 2004. *Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Hallin, D. i Mancini, P. 2012. Conclusion, u: Hallin, D. i Mancini, P. (ur.): *Comparing Media Systems Beyond the Western World*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Hardy, J. 2012. Comparing Media Systems, u: Esser, F. i Hanitzsch, T. (ur.): *The Handbook of Comparative Communication Research*. Routledge. New York.
- Luhmann, N. 2000. *The Reality of the Mass Media*. Stanford University Press. Stanford.
- Kleinstauber, H. 2004. Comparing Mass Communication Systems: Media Formats, Media Contents and Media Process, u: Esser, F. i Pfetsch, B. (ur.): *Comparing Political Communication. Theories, Cases, and Challenges*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Nielsen, R. 2012. *Ten Years that Shook the Media World. Big Questions and Big Trends in International Media Developments*. Reuters Institute for the Study of Journalism. Oxford.
- Norris, P. 2009. Comparative Political Communications: Common Frameworks or Babelian Confusion. *Government and Opposition*, (44), 3: 321-340.
- Parsons, T. 1952. *The Social System*. The Free Press. New York.
- Roudakova, N. 2012. Comparing Processes. Media, “Transitions” and Historical Change, u: Hallin, D. i Mancini, P. (ur.): *Comparing Media Systems Beyond the Western World*. Cambridge University Press. Cambridge.

- Scheuch, E. 1990. The Development of Comparative Research. Towards Causal Explanations, u: Oyen, E. (ur.): *Comparative Methodology. Theory and Practice in International Social Research*. Sage. London, Newbury Park i New Delhi.
- Swanson, D. 1992. Managing Theoretical Diversity in Cross-National Studies of Political Communication, u: Blumler, J., McLeod, J. i Rosengren, K. (ur.): *Comparatively Speaking: Communication and Culture Across Space and Time*. Sage. Newbury Park, London i New Delhi.
- Turow, J. 1992. *Media Systems in Society. Understanding Industries, Strategies, and Power*. Constable. London.

Paolo Mancini

FROM MEDIA EFFECTS TO SYSTEM THEORY:
THE JOURNEY OF COMPARATIVE RESEARCH
IN POLITICAL COMMUNICATION

Summary

Departing from the criticisms that have been raised towards the volume *Comparing Media Systems* (Hallin and Mancini, 2004) I'll try to discuss which consequences the adoption of the "concept" of system may imply for media studies, what its advantages are and what risks. The first part of the article is devoted to discussing how and when the notion of "system" has been used in political science starting from the work of Easton, Almond and Powell and many others. I'll try to highlight which are the main points of strength and weakness and which definitions have been used. Then I'll move to the field of communication studies: here I'll show how there has been a shift from the study of the effects of the message towards a more general approach linking the media to the surrounding context. I will focus mainly on the work of Blumler and Gurvitch who have been among the first scholars to use such a concept in political communication comparative research. Particular attention will be devoted to the discussion of the notion of "system" as deriving from system theory and functionalist approach. The last part of the text is devoted to discussing similarities and differences in the use that political scientists and media scholars have made of the concept of "system".

Keywords: System, Comparative Research, Media Studies, Politics, Mass Media

Kontakt: **Paolo Mancini**, Dipartimento Istituzioni e Società, Università di Perugia,
Via Elce di sotto, 06122 Perugia, Italy. Email: istsoc1@unipg.it